

מבט על, גיליון 775, 3 בדצמבר 2015

מדיניות ישראלית אקטיבית במזרח אגן הים התיכון

עודד ערן

שיפור מרשים מתחולל בשנים האחרונות במאזן האסטרטגי, הצבאי והמדיני, של ישראל, ואפשר שבקרוב גם בתחום הכלכלי. חלקו של שיפור זה נובע מתכנון וחשיבה וחלקו מהיקלעותן של שכנותיה האזוריות למצבים, שגורמים לכך שהיא נתפסת כבעלת יכולת לקדם את האינטרסים שלהן. מבחינה גאוגרפית, הקשת האסטרטגית החדשה משתרעת ממצרים בדרום ועד יוון בצפון מערב. קשת זו אינה מונוליטית. יש בה גוונים שונים ואף יריבויות היסטוריות בעייתיות, ביניהן הסכסוך הישראלי-פלסטיני, למצער בפן העזתי שלו, וכן הסכסוך הישראלי-ערבי, בעיקר בפן הלבנוני והסורי.

הטלטלה האזורית ובפרט הזעזועים הפנימיים שפקדו את מצרים לצד מצוקותיה הכלכליות, שהחריפו בשנים האחרונות, חיזקו בראיית ההנהגה המצרית את חשיבותו של שיתוף הפעולה עם ישראל. במישור הביטחוני, שיתוף הפעולה חיוני בכל הקשור למאבק שמנהל המשטר במצרים נגד הטרור, במיוחד בחצי האי-סיני, המתבצע על ידי תנועות אסלאמיות, פנימיות וחיצוניות. מגורה של תופעת הטרור במצרים וחיזוק המשטר בה הוא אינטרס ישראלי מובהק. גם בסוגיית רצועת עזה יש למצרים ולישראל עניין משותף, אף כי שתי המדינות נכשלות בפיתוח אסטרטגיה משותפת, שתעסוק לא רק בעצירת הטרור שמקורו ברצועת עזה, אלא גם ביצירת מתווה כלכלי-תשתיתי, שיהווה נדבך מרכזי בפיתוח ארוך טווח בהקשר זה. גם במישור הכלכלי יש לשתי המדינות עניין בחיזוק הקשר ביניהן, וזאת בשל הצורך המצרי למצוא ספק גז טבעי חליפי עד שיפתחו מקורות הגז במצרים עצמה. רכישה מצרית של גז שמקורו בישראל או שימוש במתקני ההנזלה שמצויים במצרים יסייעו רבות למימוש ולמימון פוטנציאל הגז הטבעי הישראלי. כן יאפשר שיתוף פעולה ישראלי-מצרי בנושא הגז ובהתוויית פתרונות בתחום הכלכלי לעזה ניצול נכון של הגז הטבעי המצוי במים הכלכליים של הרצועה.

בשל החשיבות העולה של הזירה הימית – הביטחונית והכלכלית – עלתה גם חשיבותו של האי הקרוב – קפריסין. ראש ממשלה ישראלי ביקר בו לראשונה רק ב-2012 וראש הממשלה נתניהו, ערך בו ביקור בזק נוסף ביולי 2015. נושא הגז הטבעי עומד במרכז הדיונים בין המדינות, שכן חברות ישראליות מחזיקות בחלק מהזיכיון לקידוחים ולהפקה בבלוק 12 שבמים הכלכליים של קפריסין, והגז הטבעי שם חוצה את הקו התוחם את המים הכלכליים של שתייהן. נוסף להסכם מתבקש בין ישראל לקפריסין בשאלת הניצול של הגז בשדה המשותף, קפריסין עשויה להיות נדבך מרכזי במבנה של תשתית ההולכה של הגז הטבעי המצוי במזרח אגן הים התיכון, בשל מיקומה בקרבת המדינות באזור שיש להן מאגרי גז: מצרים, הרשות הפלסטינית, לבנון וישראל, מערכת היחסים התקינה של קפריסין עם כל אחת מהן תקל עליה למלא את התפקיד של מרכז ההולכה האזורי. נשיא קפריסין אנסטיאדיס אמר, כי בשיחות שנערכו בניקוסיה עם ראש הממשלה נתניהו עלה נושא שיתוף הפעולה גם בתחום החשמל. האיחוד האירופי הכיר ב-2013 בחיבור רשתות החשמל של יוון, קפריסין וישראל, כפרויקט בעל חשיבות עבורו. החיבור יאפשר הולכה דו-כיוונית של 2000 מגה-וואט באמצעות כבל שיונח על קרקעית הים, באורך של 1580 ק"מ. החברה הקפריסאית שנבחרה לבצע את סקרי ההיתכנות לפרויקט זה כבר קיבלה מהאיחוד מענקים לביצוע חלקה בפרויקט. ברשימת הפרויקטים של האיחוד האירופי בתחום האנרגיה נכלל גם צינור ההולכה של גז טבעי מקפריסין ליוון.

ביקורו של ראש ממשלת יוון בישראל באחרונה, הוא חוליה נוספת במארג האסטרטגי של ישראל באזור. אלכסיס ציפראס הוא, לכל הדעות ובוודאי לפי הגדרתו שלו, מנהיג שמאל. אף על פי כן, הוא מצא לנכון לבקר בישראל, בעת שגואה הביקורת באירופה על התנהלות ממשלתה בנושא הפלסטיני, על רקע הנחיותיה של נציבות האיחוד האירופי בעניין סימון המוצרים מן ההתנחלויות, ובזמן שמתרחש גל הפיגועים הפלסטיני נגד ישראלים. בשנים האחרונות התעצם שיתוף הפעולה הביטחוני בין ישראל ליוון. ב-2015 בלבד קיים חיל האוויר הישראלי בשמי יוון שני תרגילים נרחבים שכללו מטוסי קרב ותובלה, מסוקי קרב ומטוס איסוף מודיעין. שני התרגילים

התקיימו במשותף עם חיל האוויר היווני. שר ההגנה היווני אמר בעבר, שתרגילים משותפים בין ישראל, יוון, קפריסין, ואפשר שגם עם מצרים, יתקיימו בקרוב. בביקור ציפראס בישראל סוכם על הידוק שיתוף הפעולה המשולש ועל קיומו בשבועות הקרובים של מפגש משותף בין שלשה ראשי המדינות. כמו כן הוחלט לזרז את מפגש הממשלות בהרכב מורחב, המתוכנן לתחילת 2016. יוון וקפריסין חברות באיחוד האירופי, ועל אף שאינן מהבכירות שבמדינות החברות, הצורך בקונצנזוס בהצבעות בארגון זה בנושאים הקשורים במדיניות חוץ וביטחון מקנה להן מעמד פורמלי שווה לאלה הבכירות. ברור ששיקוליהן של יוון וקפריסין בנושא ישראל ממוקדים בשני נושאים מרכזיים עבורן – טורקיה וארצות הברית. החרפת היחסים בין ישראל לטורקיה מאז 2009, בעיקר אחרי אירוע "המשט הטורקי" במאי 2010, זרזה את תהליך הידוק היחסים בין קפריסין, יוון וישראל. בלי לנסות לשקלל את חשיבותן האסטרטגית היחסית עבור ישראל של טורקיה מחד גיסא ושל יוון וקפריסין מאידך גיסא, אין ספק שישראל רואה בהן גורם המאזן במידה רבה את הנזק הנגרם מהמשך הפיחות ביחסיה עם טורקיה. העובדה שטורקיה מחבלת בשיתוף הפעולה הישראלי עם נאט"ו מעלה גם את החשיבות שרואה ישראל ביכולת למצוא שותפות בתחום הביטחוני-צבאי במזרח אגן הים התיכון.

יוון, קפריסין, ובמידה מסוימת גם ישראל, צריכות לראות בדאגה את שדרוג מעמדה של טורקיה בראיה האירופאית. השדרוג נובע מהתפקיד שאירופה מצפה שטורקיה תמלא במאבק המתחולל בסוריה, במיוחד בבלימתו של זרם הפליטים החוצה את טורקיה ומימיה הטריטוריאליים במנוסתו לעבר אירופה. בפגישה משותפת של ראשי האיחוד האירופי וראש ממשלת טורקיה, ב-29 בנובמבר, האירופאים כבר שילמו מקדמה עבור הנכונות של טורקיה למלא תפקיד זה, וזאת באמצעות זירוז המשא ומתן על אודות הצטרפותה של טורקיה לאיחוד. המשא ומתן אמנם החל רשמית ב-2004, אבל המשך הסכסוך בקפריסין, התנהלות ממשלת טורקיה בנושאים חשובים לאירופה, בכללם+

זכויות האזרח וחופש העיתונות, ובמיוחד התגברות ההתנגדות לקליטתה של חברה מוסלמית, שתהפוך, אם טורקיה תצטרף לאיחוד, לגדולה באירופה, עשו את הצטרפות טורקיה לאיחוד לחסרת סיכוי. אמנם, חידושו של המשא ומתן, שנקבע למחצית דצמבר, וכן הכוונה להאיצו ברבעון הראשון של 2016, אינם מבטיחים הצטרפות. בהודעת ראשי המדינות, שנמסרה ב-29 בנובמבר 2015, נאמר, שחידוש המשא ומתן ייעשה "מבלי לפגוע בעמדת המדינות" – רמז ליוון ולקפריסין ואולי גם לבכירות במדינות האיחוד, כצרפת ואולי גם גרמניה. לכל חברה באיחוד זכות ווטו, ומשאלי דעת הקהל שיקדמו לקבלתה הפורמלית של טורקיה לאיחוד עלולים להצביע על התנגדות המונית למהלך כה דרמטי. ואולם, אין לבטל את האפשרות, שכחלק מעסקה כוללת עם טורקיה, שלא תכלול חברות מלאה באיחוד, האיחוד יפעיל לחץ על שתי חברותיו ההלניות להגמיש את עמדותיהן כלפי פתרון הסכסוך בקפריסין ברוח העמדה הטורקית. לעת הזאת, האצת המשא ומתן עם האיחוד מספקת את צרכי שני הצדדים. מבחינת האיחוד מדובר בנכונות המשטר באנקרה לשיתוף פעולה, ומבחינתו של המשטר באנקרה מדובר בהוכחה של חשיבותו וחיוניותו, במיוחד כלפי פנים.

על אף האמור לעיל, חשוב שישראל לא תזנח את המאמץ לתקן את מערכת היחסים בינה לבין טורקיה, שתמשיך להיות שחקן מרכזי בזירה המידית הסמוכה אליה. השפעות פעילותה של טורקיה בקרב אוכלוסיות מוסלמיות, השלילית מבחינתה של ישראל, הן ניכרות. בין היתר, אין ספק, שהיא תמלא תפקיד מרכזי בעיצוב דמותה ומשטרה של סוריה. טורקיה חשובה לישראל גם בתחום הכלכלי – לא רק בשל יחסי המסחר הענפים ביניהן, אלא גם עקב היותה ארץ מעבר לנפט, המגיע לישראל ממרכז אסיה ובהיותה צרכן פוטנציאלי חשוב לגז הטבעי של ישראל ושכנותיה. גם אם יגיע לסיומו המשבר הנוכחי בין רוסיה לטורקיה, טורקיה תמשיך להוות מעין בלם לזליגה הרוסית לאזור הקרוב לישראל; למרות היחסים החיוביים בין ישראל לרוסיה, יש לישראל עניין בצמצום הנוכחות וההשפעה באזור. מכאן היבט נוסף לחשיבות היחסים בין ישראל לטורקיה: ברור הקושי לגשר בין הצורך בשיפור היחסים ביניהן מחד גיסא, לבין הצורך לשמר ולפתח את היחסים בין ישראל ליוון, קפריסין וגם עם מצרים, המצויה בעימות מבוקר עם טורקיה, מאידך גיסא. אך זה בדיוק מבחנה של מדיניות חוץ דינמית, שיעדה הוא יצירת המרחב האסטרטגי האופטימלי.